

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่น สู่กิจกรรมเสริมทักษะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นกรอบในการศึกษาดังนี้

1. ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับกิจกรรมเสริมทักษะของนักเรียน
 - 1.1 ความหมายของกิจกรรมเสริมทักษะ
 - 1.2 ความสำคัญและความจำเป็นในการจัดกิจกรรมเสริมทักษะ
 - 1.3 วัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมเสริมทักษะ
 - 1.4 ประโยชน์ของการจัดกิจกรรมเสริมทักษะ
2. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับทักษะ
 - 2.1 กระบวนการเกิดทักษะ
3. การมีส่วนร่วม
 - 3.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม
 - 3.2 วิธีการมีส่วนร่วม
 - 3.3 ขั้นตอนการมีส่วนร่วม
4. ภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 4.1 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 4.2 ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 4.3 ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น
5. ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับอำเภอต๋อยหล่อ
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับกิจกรรมเสริมทักษะของนักเรียน

ความหมายของกิจกรรมเสริมทักษะ

กิจกรรมเสริมทักษะ เป็นกิจกรรมเสริมหลักสูตร (Co-Curriculum Activities) รูปแบบหนึ่ง โดยกระทรวงศึกษาธิการ (2548, หน้า 1) ได้อธิบายความหมายว่า เป็นกิจกรรมที่จัดอย่างเป็นกระบวนการ ด้วยรูปแบบ วิธีการที่หลากหลาย เพื่อการพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนในด้านความรู้ ความสามารถ ทักษะวิชาชีพ รวมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ และสังคม มุ่งส่งเสริมเจตคติ คุณค่าชีวิต ปลูกฝังคุณธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ ส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักและเข้าใจตนเอง สร้างจิตสำนึกต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปรับตัวและปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม ประเทศชาติ และดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข

กิจกรรมเสริมทักษะในที่นี้ มิได้หมายถึงกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ทั้งนี้ชุดโครงการวิจัยต้องการดำเนินการสร้างหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือหลักสูตรท้องถิ่น โดยเน้นเนื้อหาเรื่องภูมิปัญญา เพื่อเป็นกิจกรรมลดเวลาเรียน เพิ่มเวลารู้ให้แก่ผู้เรียนช่วงบ่าย ตามนโยบายของรัฐบาลที่จะดำเนินการจัดการเรียนการสอนรายวิชาหลักให้แล้วเสร็จภายในบ่ายสองโมง โดยกิจกรรมเสริมทักษะนี้ จะเน้นเสริมทักษะที่จำเป็นแก่ผู้เรียนผสมผสานระหว่างทักษะสำหรับผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 และทักษะตามสมรรถนะของหลักสูตร

ทักษะ หรือในภาษาอังกฤษที่เรียกว่า skill พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2552 อธิบายว่า ทักษะ หมายถึง ความชำนาญ สำหรับทักษะที่จำเป็นสำหรับผู้เรียนในแห่งศตวรรษที่ 21 (21st Century Skills) วิจารย์ พานิช (2555, หน้า 16-21) ได้กล่าวถึงทักษะของคนในศตวรรษที่ 21 ที่ทุกคนจะต้องเรียนรู้ตลอดชีวิต คือ การเรียนรู้ 3R x 7C

1. 3R คือ Reading (อ่านออก), (W) Riting (เขียนได้), และ (A) Rithematics (คิดเลขเป็น)
2. 7C ได้แก่
 - 2.1 Critical Thinking and Problem Solving (ทักษะด้านการคิดอย่างมีวิจรรย์ญาณ และทักษะในการแก้ปัญหา)
 - 2.2 Creativity and Innovation (ทักษะด้านการสร้างสรรค์ และนวัตกรรม)
 - 2.3 Cross-cultural Understanding (ทักษะด้านความเข้าใจความต่างวัฒนธรรมต่างกระบวนทัศน์)
 - 2.4 Collaboration, Teamwork and Leadership (ทักษะด้านความร่วมมือการทำงานเป็นทีม และภาวะผู้นำ)
 - 2.5 Communications, Information, and Media Literacy (ทักษะด้านการสื่อสารสารสนเทศ และรู้เท่าทันสื่อ)
 - 2.6 Computing and ICT Literacy (ทักษะด้านคอมพิวเตอร์ และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร)
 - 2.7 Career and Learning Skills (ทักษะอาชีพ และทักษะการเรียนรู้)

สำหรับแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ 2560-2579 ก็ได้กำหนดคุณลักษณะของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 ไว้เช่นกันแต่เพิ่ม C ตัวที่ 8 กลายเป็น 3R x 8C โดยเพิ่ม Compassion : มีคุณธรรม มีเมตตา กรุณา มีระเบียบวินัย ซึ่งเป็นคุณลักษณะพื้นฐานสำคัญของทักษะขั้นต้นทั้งหมด และเป็นคุณลักษณะที่เด็กไทยจำเป็นต้องมี

แนวคิดเพื่อการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 โดยผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะเฉพาะด้าน ความชำนาญการและความรู้เท่าทันด้านต่างๆ เข้าด้วยกัน เพื่อความสำเร็จของผู้เรียนทั้งด้านการงานและการดำเนินชีวิต

สำหรับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ได้กำหนดสมรรถนะซึ่งหมายถึง ความสามารถพัฒนาผู้เรียนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งเน้นพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพตามมาตรฐานที่กำหนด ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดสมรรถนะสำคัญและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ทั้งนี้ในหลักสูตรแกนกลางกำหนดมุ่งให้ผู้เรียนเกิดสมรรถนะสำคัญ 5 ประการ ได้แก่

1. ความสามารถในการสื่อสาร เป็นความสามารถในการรับและส่งสาร มีวัฒนธรรมในการใช้ภาษาถ่ายทอดความคิด ความรู้ความเข้าใจ ความรู้สึก และทัศนะของตนเอง เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและประสบการณ์ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาตนเองและสังคม รวมทั้งการเจรจาต่อรองเพื่อขจัดและลดปัญหาความขัดแย้งต่างๆ การเลือกรับหรือไม่รับข้อมูลข่าวสารด้วยหลักเหตุผลและความถูกต้อง ตลอดจนการเลือกใช้วิธีการสื่อสาร ที่มีประสิทธิภาพโดยคำนึงถึงผลกระทบที่มีต่อตนเองและสังคม

2. ความสามารถในการคิด เป็นความสามารถในการคิดวิเคราะห์ การคิดสังเคราะห์ การคิดอย่างสร้างสรรค์ การคิดอย่างมีวิจารณญาณ และการคิดเป็นระบบ เพื่อนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้หรือสารสนเทศเพื่อการตัดสินใจเกี่ยวกับตนเองและสังคมได้อย่างเหมาะสม

3. ความสามารถในการแก้ปัญหา เป็นความสามารถในการแก้ปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ที่เผชิญได้อย่างถูกต้องเหมาะสมบนพื้นฐานของหลักเหตุผล คุณธรรมและข้อมูลสารสนเทศ เข้าใจความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคมแสวงหาความรู้ประยุกต์ความรู้มาใช้ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาและมีการตัดสินใจที่มีประสิทธิภาพโดยคำนึงถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อตนเอง สังคมและสิ่งแวดล้อม

4. ความสามารถในการใช้ทักษะชีวิต เป็นความสามารถในการนำกระบวนการต่าง ๆ ไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน การเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง การทำงาน และการอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยการสร้างเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคล การจัดการปัญหาและความขัดแย้งต่างๆ อย่างเหมาะสม การปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและสภาพแวดล้อม และการรู้จักหลีกเลี่ยงพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ที่ส่งผลกระทบต่อตนเองและผู้อื่น

5. ความสามารถในการใช้เทคโนโลยี เป็นความสามารถในการเลือก และใช้เทคโนโลยีด้านต่าง ๆ และมีทักษะกระบวนการทางเทคโนโลยี เพื่อการพัฒนาตนเองและสังคม ในด้านการเรียนรู้ การสื่อสาร การทำงาน การแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ ถูกต้องเหมาะสมและมีคุณธรรม

ทั้งนี้กิจกรรมเสริมทักษะในโครงการวิจัยนี้ จะเน้นส่งเสริมทักษะในการใช้ทักษะชีวิตตามสมรรถนะตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เป็นหลักเนื่องด้วย

ทักษะดังกล่าวครอบคลุมในศตวรรษที่ 21 ได้แก่ ทักษะด้านความร่วมมือ การทำงานเป็นทีม และภาวะผู้นำทักษะอาชีพ (Collaboration, Teamwork and Leadership) ทักษะอาชีพ และทักษะการเรียนรู้(Career and Learning Skills) ทักษะด้านความเข้าใจความต่างวัฒนธรรมต่าง กระบวนทัศน์ (Cross-cultural Understanding) และทักษะด้านการสร้างสรรค์ และนวัตกรรม (Creativity and Innovation) อีกด้วย

การที่คนเราเรียนรู้และทำสิ่งต่าง ๆ ได้นั้นนอกจากต้องอาศัยแรงจูงใจ มโนทัศน์ การแก้ปัญหา ความคิดพินิจพิเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์ ความคิดสร้างสรรค์ และเจตคติแล้วยังต้องอาศัยทักษะในการทำงาน ทักษะเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้การทำงานคล่องแคล่วมีประสิทธิภาพในการเรียนการสอนที่แท้จริง ใ้ว่าจะให้ผู้เรียนได้รับความรู้เท่านั้นแต่ต้องให้เขาเกิดทักษะด้วย ในการเรียนทักษะมีลักษณะเป็นการลองผิดลองถูก เช่น เด็กหัดพูด หัดเดิน เด็กต้องเป็นผู้กระทำเอง หัดขับรถจะต้องขับเองจริง ๆ เรียนด้วยการกระทำ

จากความหมายของกิจกรรมเสริมทักษะ สามารถสรุปได้ว่ากิจกรรมเสริมทักษะ เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นอย่างเป็นกระบวนการ ด้วยรูปแบบและวิธีการที่หลากหลาย โดยเน้นการส่งเสริมทักษะชีวิต เพื่อพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนในด้านความรู้ ความสามารถจนเกิดเป็นความชำนาญ

ความสำคัญและความจำเป็นในการจัดกิจกรรมเสริมทักษะ

กิจกรรมเสริมทักษะนับว่ามีความสำคัญและจำเป็นมากในปัจจุบัน เนื่องจากการวัดการเรียนการสอนในห้องเรียนอย่างเดียวไม่เพียงพอ ดังนั้น กิจกรรมเสริมทักษะเป็นส่วนเสริมการเรียนการสอนช่วยให้ความมุ่งหมายของการศึกษาบรรลุผลสำเร็จอย่างสมบูรณ์ และจะเป็นวิถีทางที่จะช่วยให้ผู้เรียนได้มีโอกาสแสวงหาโอกาสด้วยตนเอง มีนักการศึกษาหลายท่านได้กล่าวถึงความสำคัญและความจำเป็นในการจัดกิจกรรมเสริมทักษะไว้ดังนี้

สมศักดิ์ คงเที่ยง (2540, หน้า 282 - 283) ได้กล่าวถึง จัดกิจกรรมเสริมทักษะ สรุปได้ดังนี้

1. ช่วยส่งเสริมนักเรียนได้ทำงานร่วมกันในสังคมประชาธิปไตย การทำงานร่วมกันและการให้ความร่วมมือเป็นกำลังสำคัญ การส่งเสริมให้เด็กได้ทำงานร่วมกันตั้งแต่อยู่ในโรงเรียนเป็นการช่วยฝึกประชาธิปไตยให้แก่เด็ก เมื่อเป็นผู้ใหญ่ในวันข้างหน้าจะดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ด้วยดี เพราะผลจากประสบการณ์ที่นักเรียนได้รับเมื่อตอนที่อยู่ในโรงเรียน

2. ช่วยส่งเสริมความเป็นพลเมืองดีในการทำงานร่วมกันจะฝึกนิสัยที่ดีให้แก่นักเรียน เช่น การเสียสละเพื่อหมู่คณะ รู้จักสร้างความสัมพันธ์ต่อผู้อื่น พลเมืองดีย่อมให้ความร่วมมือกับสังคม

3. ส่งเสริมลักษณะผู้นำการที่นักเรียนได้เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ก็จะต้องแสดงความสามารถของตนออกมา นักเรียนคนใดมีความสามารถทางไหนก็ไปทำงานนั้น ใครเก่ง ก็ได้รับการยกย่องให้เป็นหัวหน้าคณะ

4. ช่วยให้นักเรียนได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ การที่นักเรียนได้ทำงานที่ตนสนใจและถนัดจะช่วยให้นักเรียนหันมาสนใจงานมากกว่าที่จะไปเที่ยวเตร่ เกเร เสเพล การรู้จักให้นักเรียน

ทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เขาสนใจจะเป็นการหาทางออกที่ดีให้นักเรียน เมื่อโตเป็นผู้ใหญ่ก็จะได้ใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ หากงานอดิเรกทำแทนการใช้เวลาว่างไปในทางผิด

ประกอบ ประพันธ์วิทยา (2542, หน้า 12) กล่าวถึง ความสำคัญและความจำเป็นในการจัดกิจกรรมเสริมทักษะว่ามีความสำคัญและมีความจำเป็นมากที่จะต้องจัดให้นักเรียน ปัจจุบันสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว การปรับตัวของผู้เรียนและการจัดประสบการณ์ให้กับผู้เรียน เพื่อให้มีโอกาสสัมผัสสถานการณ์จริง และได้รับประสบการณ์ตรงด้วยตนเองจึงมีความจำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งเพราะในการดำรงชีวิตประจำวันจริงของผู้เรียนนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับงานทางด้านวิชาการเพียงอย่างเดียวหากแต่ต้องขึ้นอยู่กับปรับตัว การแก้ปัญหา การวิเคราะห์ สังเคราะห์ และการวิจัยด้วยตนเอง โดยอาศัยประสบการณ์ลักษณะเป็นเครื่องมือ

สุพิน บุญชูวงศ์ (2542, หน้า 9) ได้กล่าวถึงความสำคัญและความจำเป็นในการจัดกิจกรรมเสริมทักษะสรุปได้ว่า จัดกิจกรรมเสริมทักษะเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการศึกษา หน้าที่หลักของสถานศึกษาจึงไม่เพียงพอแต่สอนวิชาในชั้นอย่างเดียว โรงเรียนต้องจัดกิจกรรมขึ้นเพื่อให้ผู้เรียนรู้จักปรับตัวให้ทำงานร่วมกับผู้อื่น รู้จักรับผิดชอบแสดงความสนใจและความต้องการของตนเองรวมทั้งพัฒนาผู้เรียน เพื่อให้เป็นบุคคลที่มีความสมบูรณ์

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่า ความสำคัญและความจำเป็นในการจัดกิจกรรมเสริมทักษะเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการศึกษามีความสำคัญในการจัดกระบวนการเรียนการสอนการเป็นเครื่องมือสร้างเสริมประสบการณ์และฝึกอบรมนักเรียนให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ซึ่งช่วยให้การจัดการศึกษาบรรลุเป้าหมาย

วัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมเสริมทักษะ

วัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมเสริมทักษะ เป็นการกำหนดขอบเขตและแนวทางของการดำเนินงานที่จะช่วยให้ผู้ดำเนินการจัดกิจกรรมเสริมทักษะยึดเป็นหลักในการปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการ นักการศึกษากล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมเสริมทักษะ ไว้ดังนี้

สมภพ เจริญนท (2542, หน้า 9 - 10) กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการจัดกิจกรรมเสริมทักษะสามารถสรุปได้ 5 ด้านดังนี้

1. เพื่อพัฒนาคน ได้แก่
 - 1.1 เพื่อพัฒนาการเตรียมตัวเด็กให้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมประชาธิปไตย
 - 1.2 เพื่อเป็นการฝึกตนให้มีลักษณะผู้นำ
 - 1.3 เพื่อพัฒนาความสามารถของตน
 - 1.4 เพื่อสนองความต้องการทางจิตวิทยาของนักเรียน
 - 1.5 เพื่อก่อให้เกิดวินัยแห่งตน
 - 1.6 เพื่อให้เด็กพัฒนาทั้งกายและใจให้สมบูรณ์
2. เพื่อพัฒนาตนเองและครอบครัว ได้แก่
 - 2.1 เพื่อเตรียมตัวเด็กให้เป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว
3. เพื่อพัฒนางาน ได้แก่
 - 3.1 เพื่อฝึกให้รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

- 3.2 เพื่อฝึกให้รู้จักปรับตัวในการทำงานเป็นหมู่คณะ
4. เพื่อพัฒนาด้านการศึกษา ได้แก่
 - 4.1 เพื่อให้เด็กสนใจกับกิจกรรมของโรงเรียนให้มากขึ้น
 - 4.2 เพื่อช่วยให้หลักสูตรสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยการจัดกิจกรรมให้สัมพันธ์กับวิชาที่เรียนในหลักสูตร
5. เพื่อพัฒนาสังคม ได้แก่
 - 5.1 เพื่อสอนให้มีความร่วมมือกันในวงสังคม

ประกอบ ประพันธ์วิทยา (2542, หน้า 13 - 14) กล่าวว่าลัทธิประสงค์หรือจุดมุ่งหมายของการจัดกิจกรรมเสริมทักษะ เป็นการกำหนดขอบเขต และแนวทางของการดำเนินงานที่จะช่วยให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการ วัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมเสริมทักษะจะขึ้นอยู่กับประเภทของกิจกรรมสำหรับวัตถุประสงค์อย่างกว้าง ๆ ดังนี้

 1. เพื่อส่งเสริมพัฒนาทางด้านร่างกาย อารมณ์ และสังคมของผู้เรียน
 2. เพื่อส่งเสริมให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ ความถนัดตามธรรมชาติ ความสามารถพิเศษ ในด้านต่าง ๆ ตามแนวทางของกิจกรรมที่จัดขึ้น
 3. เพื่อให้เกิดความรัก สามัคคีในหมู่คณะ มีความรับผิดชอบ และเสียสละเพื่อส่วนรวม
 4. เพื่อส่งเสริมการพัฒนาบุคลิกภาพและการปรับตัวให้เข้ากับสังคม การที่ผู้เรียนต้องทำงานกิจกรรมเป็นกลุ่ม ผู้เรียนจะเกิดการเรียนรู้วิธีการเข้าสังคม การปรับตัวในการทำงานร่วมกัน
 5. เพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างครูอาจารย์และผู้เรียน การดำเนินงานกิจกรรมชุมนุม/ชมรม ต้องมีอาจารย์ที่ปรึกษาคอยให้คำแนะนำจะเกิดความใกล้ชิดระหว่างอาจารย์ที่ปรึกษาและผู้เรียนเพิ่มขึ้น
 6. เพื่อเสริมสร้างสัมพันธ์ภาพอันดีระหว่างผู้เรียนด้วยกัน จากการได้เข้าร่วมกิจกรรมที่สนใจเหมือนกัน มีการเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน
 7. เพื่อส่งเสริมให้รู้จักการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์แก่ตนเองและสังคม
 8. เพื่อเสริมสร้างทักษะการเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดีตามกระบวนการประชาธิปไตย
 9. เพื่อปลูกฝังคุณธรรมอันดีงามให้แก่ผู้เรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมส่งเสริม คุณธรรมจริยธรรมตลอดจนกิจกรรมอื่น ๆ
 10. เพื่อปลูกฝังให้ผู้เรียนมีระเบียบวินัย รู้จักการควบคุมตัวเอง และรู้จักเคารพกฎเกณฑ์กติกาต่าง ๆ ของสังคม
 11. เพื่อเสริมสร้างสัมพันธ์ภาพอันดีระหว่างสถานศึกษากับชุมชน
 12. เพื่อเป็นการผ่อนคลายความตึงเครียด การที่ผู้เรียนเข้าร่วมกิจกรรมที่เน้นการผ่อนคลายความตึงเครียด ผู้เรียนจะเกิดความสนุกสนานเพลิดเพลินกับการเข้าร่วมกิจกรรมนั้น ๆ
 13. เพื่อส่งเสริมและเพิ่มพูนประสบการณ์การเรียนการสอนตามหลักสูตรให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น
 14. เพื่อปลูกฝังให้เป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ของชุมชน และของชาติเป็นการปลูกฝังลักษณะที่ดีพึงประสงค์ของสังคม
 15. เพื่อปลูกฝังให้ผู้เรียนรู้จักการอยู่ร่วมกันสังคมระบอบประชาธิปไตยได้อย่างราบรื่น

จากวัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมเสริมทักษะที่กล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าการจัดกิจกรรมเสริมทักษะมีวัตถุประสงค์ เพื่อเสริมสร้างเพิ่มพูนประสบการณ์การเรียนรู้ การสอน จากหลักสูตรและพัฒนาเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้เรียน ให้สามารถปรับประสบการณ์ที่ได้รับไปใช้ในชีวิตประจำวัน

ประโยชน์ของการจัดกิจกรรมเสริมทักษะ

การจัดกิจกรรมเสริมทักษะด้านต่าง ๆ ของนักเรียน สนับสนุนส่งเสริมการจัดการศึกษา ให้บรรลุวัตถุประสงค์ ดังที่นักการศึกษาได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับประโยชน์ของการจัดกิจกรรมเสริมทักษะดังนี้

ใจจริง บุญเรืองรอด (2542, หน้า 8 – 9) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการจัดกิจกรรมเสริมทักษะดังนี้

1. ส่งเสริมและขยายความสนใจของนักเรียนแต่ละคนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยปกติ นักเรียนแต่ละคนมีความสนใจที่แตกต่างกัน
2. ส่งเสริมความเป็นผู้นำ รวมทั้งให้นักเรียนมีความรับผิดชอบต่องานที่ตนได้รับไปโดยมีความมุ่งหมายให้นักเรียนได้ทำงานจึงจะเป็นการฝึกให้นักเรียนเห็นความสำคัญของการทำงานให้สำเร็จเพื่อประโยชน์ของหมู่คณะ
3. ส่งเสริมให้เกิดความสามัคคีในหมู่ นักเรียน เช่น การร่วมมือ ร่วมใจทำงานต่าง ๆ ซึ่งเป็นเครื่องช่วยกระตุ้นให้นักเรียนมีความรักใคร่ปรองดองเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน
4. ส่งเสริมสุขภาพทางกายและทางจิต และยังเป็นส่งเสริมการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ด้วย
5. ส่งเสริมพัฒนาการทางสังคม ช่วยให้นักเรียนรู้จักติดต่อสมาคมกับผู้อื่นได้เป็นอย่างดี รู้จักปกครองตนเอง กล้าแสดงออก
6. ส่งเสริมความเป็นอยู่แบบประชาธิปไตย รู้จักการรับฟังและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ของกันและกัน ร่วมมือปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มที่
7. ส่งเสริมให้นักเรียนเกิดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีโอกาสได้ทำงานตามความสามารถ และความสนใจ ยั่วยุให้นักเรียนเกิดความสนุกและพอใจในงานของตน

ชูศักดิ์ วรณกุล (2538, หน้า 14 - 17), ไพฑูรย์ ธิโรโพธ (2543, หน้า 13 - 15) ได้กล่าวไว้ในทำนองเดียวกันว่า การจัดกิจกรรมเสริมทักษะมีประโยชน์ในการพัฒนาคุณลักษณะด้านต่าง ๆ ของนักเรียน ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะเด่นในการเสริมสร้างและพัฒนาบุคลิกภาพตลอดจนพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ของนักเรียนสรุปได้ว่า

1. ประโยชน์ต่อนักเรียน
 - 1.1 ได้รับประสบการณ์ตรงในการทำงานตลอดกระบวนการ ได้ทำงานหลายอย่าง และทำงานเป็น
 - 1.2 ได้รับความรู้และเพิ่มพูนความสามารถในการคิดการทำงาน และการแก้ปัญหา ที่ใกล้เคียงใกล้ชีวิตจริง ซึ่งหาได้ยากจากกิจกรรมการเรียนการสอนปกติ
 - 1.3 ได้รู้จักตนเองและบุคคลอื่นมากขึ้น

1.4 เพิ่มพูนกำลังใจในการเรียนและการทำงาน มีเจตคติที่ดีต่อการแสวงหาความรู้
เกิดความภาคภูมิใจเมื่อทำงานสำเร็จ

- 1.5 ได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ตามความถนัดและความสนใจของตนเอง
- 1.6 ได้สร้างความสามารถให้บุคคลอื่นได้เห็นและยอมรับ มีความเชื่อมั่นในตนเอง
- 1.7 สร้างเสริมบุคลิกภาพ
- 1.8 รู้จักทำงานและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ดีขึ้น รู้จักควบคุมอารมณ์
- 1.9 มีความเป็นผู้นำ รู้จักบทบาทของตนเองทั้งในฐานะผู้นำและผู้ตาม
- 1.10 มีความสามารถพิเศษในการประกอบอาชีพตามถนัดของตนเองในโอกาส

ต่อไป

2. ประโยชน์ต่อหลักสูตรและการจัดการเรียนรู้

- 2.1 ช่วยเหลือให้เป้าหมายของหลักสูตรสัมฤทธิ์ผลมากขึ้น
- 2.2 เป็นสิ่งเร้าและแรงเสริมให้ผู้เรียนแสดงพฤติกรรมที่พึงประสงค์มากยิ่งขึ้น
- 2.3 ช่วยทำให้ประสบการณ์ในห้องเรียนมีความหมายยิ่งขึ้น เป็นการบูรณาการ

ความรู้และประสบการณ์ต่างๆ เพื่อใช้ประโยชน์ได้ในชีวิตจริง

- 2.4 ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง ทำให้มีโลกทัศน์ที่กว้างไกลขึ้น
- 2.5 เป็นเครื่องมือสำรวจพัฒนาความสนใจ ความสามารถของนักเรียนได้กว้างขวาง

ยิ่งขึ้น

3. ประโยชน์ต่อโรงเรียนและท้องถิ่น

3.1 ใช้ความรู้ความสามารถของนักเรียนที่มีอยู่มากมายต่าง ๆ กันไปในทาง
สร้างสรรค์และบริการเพื่อโรงเรียนและสังคม

3.2 ลดปัญหานักเรียนที่มีปัญหาที่อาจเกิดจากความคับข้องใจและปมด้อยของ
นักเรียนได้มาก เพราะนักเรียนได้มีโอกาสแสดงความสามารถได้หลายทางมิใช่ด้านการเรียนเพียงอย่าง
เดียว

- 3.3 ช่วยสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนครูกับผู้ปกครองได้เป็นอย่างดี
- 3.4 ทำให้ครูกับนักเรียนมีความใกล้ชิดและไว้วางใจกันมากขึ้น เพราะมีโอกาสได้

ทำงานร่วมกัน

- 3.5 ช่วยทำให้โรงเรียนมีชีวิตชีวา น่าอยู่ น่าสนใจมากขึ้น
- 3.6 ทำให้นักเรียนเกิดความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน รู้จักรักพวกพ้องรัก

โรงเรียนและรักท้องถิ่นของตน

- 3.7 เป็นสนามทดลองทฤษฎีหรือแนวปฏิบัติใหม่ทางการศึกษา
- 3.8 ช่วยประชาสัมพันธ์เผยแพร่ชื่อเสียงเกียรติคุณของโรงเรียนได้ดีขึ้น
- 3.9 ช่วยหารายได้พิเศษให้กับโรงเรียนหรือท้องถิ่น
- 3.10 ช่วยสร้างงานที่มีความหมายให้นักเรียนได้ศึกษาและปฏิบัติ น่าสังเกตว่า

นักเรียนที่ทำงานเก่งมักจะเรียนดีและมีความประพฤติดีด้วย

3.11 ช่วยสร้างความรู้สึกรักเป็นเจ้าของโรงเรียนให้เกิดขึ้นกับบุคลากรทุกฝ่าย เช่น ครู
นักเรียน ภารโรง ผู้ปกครอง ท้องถิ่น เป็นต้น

ธีรศักดิ์ อัครบวร (2545, หน้า 18) กล่าวถึงประโยชน์ของการจัดกิจกรรมเสริมทักษะ สรุปได้ดังนี้

1. เพื่อเป็นการเติมเต็มในการพัฒนาด้านต่าง ๆ ช่วยให้รู้จักการสร้างความสัมพันธ์ในหมู่คณะรู้จักการสมาคม ติดต่อสื่อสารกับผู้อื่น ร่วมทำงานกับผู้อื่นได้
2. เพื่อส่งเสริมกิจกรรมทางสังคม กิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรมไทย ฯลฯ เป็นการปิดโอกาสให้ผู้เรียนช่วยสร้างสรรค์สังคมที่ตนอาศัยอยู่

จากประโยชน์ของการจัดกิจกรรมเสริมทักษะข้างต้นสรุปได้ว่า การจัดกิจกรรมเสริมทักษะมีประโยชน์ต่อผู้เรียนหลายประการทั้งต่อตนเองและสังคม ส่งเสริมการเรียนการสอน อีกทั้งยังฝึกความเป็นผู้มีระเบียบวินัยและอื่น ๆ ดังนั้นการจัดกิจกรรมเสริมทักษะจึงมีความสำคัญ และมีคุณค่าที่โรงเรียนควรจัดขึ้น หากมีการจัดกิจกรรมเสริมทักษะอย่างถูกต้องเป็นระบบแล้วจะเป็นการสนับสนุนและส่งเสริมการจัดการศึกษาให้บรรลุวัตถุประสงค์

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับทักษะ

กระบวนการเกิดทักษะ

มาลินี จุฑะลพ (2527, หน้า 128) ได้กล่าวไว้ว่า ฟิทท์ (Fittf) กำหนดกระบวนการเกิดทักษะไว้ 3 ขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นความรู้ความเข้าใจ (Cognitive Phase) ทักษะในขั้นนี้เป็นขั้นที่ผู้เรียนทักษะจะทำความเข้าใจ หรือเรียนรู้ธรรมชาติของทักษะ ปกติทักษะขั้นนี้จะเกิดขึ้นโดยไม่ต้องใช้เวลาฝึกฝนมาก ความรู้ความเข้าใจนั้นอาจเกิดจากการสังเกต จากการสอนหรืออธิบายจากผู้อื่น การเรียนทักษะใน ขั้นนี้ผู้เรียนจะต้องสนใจเป็นพิเศษ
2. ขั้นของการจัดระเบียบกลไกกล้ามเนื้อ (Organizing Phase) เป็นขั้นที่มีทักษะระดับกลางในขั้นนี้อวัยวะรับสัมผัส อวัยวะแสดงออกและการตรวจสอบความถูกต้องจากการกระทำนั้น ๆ มีการประสานกันอย่างมีระเบียบ ซึ่งสามารถประกอบกิจกรรมได้ดีจนเกือบจะเป็นอัตโนมัติ เป็นขั้นใช้กลไกกล้ามเนื้อมากกว่าการใช้ความรู้ความเข้าใจ การเกิดทักษะขั้นนี้จะทำได้ดีแม้จะมีความตั้งใจน้อย สามารถตรวจสอบความถูกต้องหรือรู้ผลในสิ่งที่ทำได้รวดเร็วและการตอบสนองที่สม่ำเสมอ
3. ขั้นที่มีทักษะสมบูรณ์ (Perfecting Phase) ขั้นนี้ต้องใช้เวลาเรียนรู้ยาวนาน ซึ่งจะต้องผ่านมาจากการเรียนขั้นที่ 1 และ 2 มาก่อน เป็นทักษะระดับที่สามารถทำได้รวดเร็ว ถูกต้อง และเป็นไปโดยอัตโนมัติโอกาสที่จะผิดพลาดมีน้อยมาก

จากกระบวนการข้างต้น สรุปได้ว่ากระบวนการเกิดทักษะจะเริ่มจากความรู้ความเข้าใจขั้นต้นก่อนจากนั้นจะเป็นการจัดระเบียบกลไกกล้ามเนื้อและกระบวนการที่มีทักษะอย่างสมบูรณ์ นอกจากนี้ยังมีกระบวนการทางเสรีวิทยาหรือกระบวนการทางจิตวิทยาด้วย ซึ่งมีผลต่อกระบวนการเกิดทักษะ

การมีส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม (participation) เป็นหลักการสากลมีความสำคัญและจำเป็น ในสังคมประชาธิปไตย อนุสาร บัลลังก์ปัทมา (2551, หน้า 1) การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เข้ามาร่วมดำเนินกิจกรรม ตั้งแต่การศึกษาปัญหา การวางแผนดำเนินการ การตัดสินใจ การแก้ไขปัญหา และการประเมินร่วมกัน เพื่อขับเคลื่อนให้กิจกรรมนั้นดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยยึดหลักการมีส่วนร่วม คือ หลักร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตรวจสอบ ร่วมรับผิดชอบ ส่วน นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2546, หน้า 4) ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่ไม่เคยได้เข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ หรือเข้าร่วมการตัดสินใจหรือเคยมาเข้าร่วมด้วยเล็กน้อยได้เข้าร่วมด้วยมากขึ้น เป็นไปอย่างมีอิสรภาพเสมอภาค ไม่ใช่มีส่วนร่วมอย่างผิวเผินแต่เข้าร่วมด้วยอย่างแท้จริงยิ่งขึ้นและการเข้าร่วมนั้นต้องเริ่มตั้งแต่ขั้นแรกจนถึงขั้นสุดท้ายของโครงการ

สำหรับการมีส่วนร่วมในโครงการวิจัยนี้ คือ การที่ชุมชน สถานศึกษา ตลอดจนหน่วยงานทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในชุมชนได้ร่วมกันวางแผน ตัดสินใจ ดำเนินการต่าง ๆ ร่วมกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์

วิธีการมีส่วนร่วม

โกวิทย์ พวงงาม (2545, หน้า 11) ได้อธิบายถึงวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ดังนี้

1. การเข้าร่วมประชุมอภิปราย เป็นการเข้าร่วมอภิปรายหรือเนื้อหาสาระของแผนงานหรือโครงการพัฒนา เพื่อสอบถามความคิดเห็นของประชาชน
2. การถกเถียง เป็นการแสดงความคิดเห็นโต้แย้งตามวิถีทางประชาธิปไตยเพื่อให้ทราบถึงผลดี ผลเสียในกรณีต่าง ๆ โดยเฉพาะประชาชนในท้องถิ่นที่มีผลกระทบ ทั้งทางบวกและทางลบต่อความเป็นอยู่ของเขา
3. การให้คำปรึกษาแนะนำ ประชาชนต้องร่วมเป็นกรรมการในคณะกรรมการ บริหารโครงการเพื่อให้ความมั่นใจว่ามีเสียงของประชาชนที่ถูกละเลย เข้ามามีส่วนร่วม รับรู้และร่วมในการตัดสินใจและการวางแผนด้วย
4. การสำรวจ เป็นวิธีการให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ อย่างทั่วถึง
5. การประสานงานร่วม เป็นกรรมวิธีที่ประชาชนเข้าร่วมตั้งแต่การคัดเลือก ตัวแทนของกลุ่มเข้าไปเป็นแกนนำในการจัดการหรือบริหาร
6. การจัดทัศนศึกษา เป็นการให้ประชาชนได้เข้าร่วมตรวจสอบข้อเท็จจริง ณ จุดดำเนินการ ก่อนให้มีการตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่ง
7. การสัมภาษณ์หรือพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับผู้นำ รวมทั้งประชาชนที่ได้รับผลกระทบเพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นและความต้องการที่แท้จริงของท้องถิ่น
8. การไต่สวนสาธารณะ เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มเข้าร่วมแสดง ความคิดเห็นต่อนโยบาย กฎ ระเบียบในประเด็นต่าง ๆ ที่จะมีผลกระทบต่อประชาชน โดยรวม

9. การสาธิต เป็นการใช้เทคนิคการสื่อสารทุกรูปแบบเพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร ให้ประชาชนรับทราบอย่างทั่วถึงและชัดเจนอันจะเป็นแรงจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วม

10. การรายงานผล เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทบทวนและสะท้อนผลการตัดสินใจต่อโครงการอีกครั้งหนึ่ง หากมีการเปลี่ยนแปลงจะได้แก้ไขได้ทันท่วงที

จินตวีร์ เกษมสุข. (2554, หน้า 2) ได้แบ่งรูปแบบการมีส่วนร่วมไว้ 4 รูปแบบ คือ

1. การรับรู้ข่าวสาร (Public Information) ประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องได้รับการ แจ้งให้ทราบถึงรายละเอียดของโครงการที่จะดำเนินการ รวมทั้งผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ทั้งนี้ การได้รับ แจ้งข่าวสารดังกล่าวจะต้องเป็นการแจ้งก่อนที่จะมีการตัดสินใจดำเนินโครงการ

2. การปรึกษาหารือ (Public Consultation) เป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมที่มีการจัดการหารือ ระหว่างผู้ดำเนินการโครงการกับประชาชนที่เกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบ เพื่อรับฟังความคิดเห็นและ ตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อให้เกิดความเข้าใจในโครงการและกิจกรรมมากขึ้น

3. การประชุมรับฟังความคิดเห็น (Public Meeting) มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนและฝ่ายที่ เกี่ยวข้องกับโครงการหรือกิจกรรม และผู้มีอำนาจตัดสินใจในการทำโครงการหรือกิจกรรมนั้นได้ใช้เวที สาธารณะในการทำความเข้าใจ และค้นหาเหตุผลในการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมในพื้นที่นั้น ซึ่งมีหลาย รูปแบบ ได้แก่

3.1 การประชุมในระดับชุมชน (Community Meeting) โดยจัดขึ้นในชุมชนที่ได้รับผลกระทบ จากโครงการ โดยเจ้าของโครงการหรือกิจกรรมจะต้องส่งตัวแทนเข้าร่วม เพื่ออธิบายให้ที่ประชุมทราบถึง ลักษณะโครงการและผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นและตอบข้อซักถาม

3.2 การประชุมรับฟังความคิดเห็นในเชิงวิชาการ (Technical Hearing) สำหรับโครงการที่มีข้อโต้แย้งในเชิงวิชาการ จำเป็นจะต้องเชิญผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขาจากภายนอกมาช่วยอธิบายและให้ความเห็น ต่อโครงการ ซึ่งผู้เข้าร่วมประชุมต้องได้รับทราบผลดังกล่าวด้วย

3.3 การประชาพิจารณ์ (Public Hearing) เป็นเวทีในการเสนอข้อมูลอย่างเปิดเผย ไม่มีการปิดบัง ทั้งฝ่ายเจ้าของโครงการและฝ่ายผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากโครงการ ซึ่งจะต้องมีองค์ประกอบของผู้เข้าร่วมที่เป็นที่ ยอมรับ มีหลักเกณฑ์และประเด็นในการพิจารณาที่ชัดเจน และแจ้งให้ทุกฝ่ายทราบทั่วกัน

4. การร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) เป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วมของ ประชาชน ซึ่งประชาชนจะมีบทบาทในการตัดสินใจได้เพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับองค์ประกอบของคณะกรรมการที่ เป็นผู้แทนประชาชนในพื้นที่

ทั้งนี้การมีส่วนร่วมนั้นจำเป็นต้องใช้วิธีการหรือรูปแบบที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน แต่โดยหลักการแล้วควรให้ชุมชนมีส่วนร่วมด้วยวิธีการที่หลากหลายที่สุด

สำหรับวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษานั้น ธนสาร บัลลังก์ปัทมา (2551, หน้า 30) ระบุว่า ชุมชนสามารถมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ดังนี้ 1) การมีส่วนร่วมในการจัดและส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนทั้งที่บ้านและที่สถานศึกษา 2) การกำหนดนโยบาย เป้าหมายการจัดการศึกษาแก่สถานศึกษา 3) การประชาสัมพันธ์ สนับสนุนกิจกรรมทางการศึกษา

4) การเป็นผู้สนับสนุนทรัพยากรและบุคลากรในการจัดการศึกษา และ 5) การตรวจสอบการจัดการศึกษา

ซึ่งการดำเนินโครงการวิจัยนี้ จะส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการสนับสนุน ทรัพยากร และบุคคลในการจัดการศึกษา โดยสนับสนุนด้านความรู้ ตลอดจนวัสดุอุปกรณ์ภูมิปัญญาและบุคคล โดยการร่วมการแสดงความคิดเห็นหรือให้ข้อเสนอแนะต่าง ๆ และเป็นผู้ทรงภูมิปัญญาในการถ่ายทอดความรู้ ทักษะและเจตคติให้นักเรียน

ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

โกวิทย์ พวงงาม (2545, หน้า 8) ได้สรุปถึงการมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชน ในการพัฒนา ควรจะมี 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของแต่ละท้องถิ่น กล่าวคือ ถ้าหากชาวบ้านยังไม่สามารถทราบถึงปัญหาและเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหา ในท้องถิ่นของตนเป็นอย่างดีแล้ว การดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาของท้องถิ่นย่อม ไร้ประโยชน์ เพราะชาวบ้านจะไม่เข้าใจและมองไม่เห็นถึงความสำคัญของการ ดำเนินงานเหล่านั้น
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม เพราะการวางแผนดำเนินงาน เป็นขั้นตอนที่จะช่วยให้ชาวบ้านรู้จักวิธีการคิด การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล รู้จักการ นำเอาปัจจัยข่าวสาร ข้อมูลต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผน
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน แม้ชาวบ้านส่วนใหญ่จะมี ฐานะยากจน แต่ก็มีความสามารถที่สามารถใช้เข้าร่วมได้ การร่วมลงทุนและปฏิบัติงาน จะทำให้ชาวบ้านสามารถคิดต้นทุนดำเนินงานได้ด้วยตนเอง ทำให้ได้เรียนรู้การดำเนิน กิจกรรมอย่างใกล้ชิด
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน ถ้าหากการติดตามงานและประเมินผลงานขาดการมีส่วนร่วมแล้วชาวบ้านย่อมจะไม่ทราบด้วยตนเองว่างานที่ทำ ไปนั้นได้รับผลดี ได้รับประโยชน์หรือไม่อย่างไร การดำเนินกิจกรรมอย่างเดียวกันใน โอกาสต่อไป จึงอาจจะประสบความยากลำบาก

จินตวีร์ เกษมศุข. (2554). “ลักษณะที่สำคัญของการมีส่วนร่วมว่าเป็นเรื่องของ กระบวนการ ซึ่งได้สรุปถึงขั้นตอนของการมีส่วนร่วม รวมได้ 4 ขั้นตอนหลักๆ ดังนี้

1. มีส่วนร่วมในการคิด ศึกษา และค้นคว้า หาปัญหาและสาเหตุของปัญหาตลอดจนความต้องการของชุมชน
2. มีส่วนร่วมในการวางนโยบาย หรือแผนงาน โครงการ หรือกิจกรรม เพื่อลดและแก้ไข ปัญหา
3. มีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ และปฏิบัติงานให้บรรลุตามเป้าหมาย
4. มีส่วนร่วมในการควบคุม ติดตาม และประเมินผลการทำงาน

ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา (ธนสาร บัลลังก์ปัทมา, 2551 หน้า 30) ระบุว่า โดยสรุปมีดังนี้

1. สสำรวจความต้องการ การสำรวจข้อมูลพื้นฐาน
2. การกำหนดมาตรฐานของสถานศึกษา
3. การวางแผนพัฒนาสถานศึกษาตามวิสัยทัศน์ พันธกิจ
4. กิจกรรมการปฏิบัติ คือ แนวทางปฏิบัติที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ
5. การประเมินผล คือ การประเมินแนวทางปฏิบัติ และ
6. การสรุปผลการมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนากระบวนการทำงานร่วมกัน

จากขั้นตอนการมีส่วนร่วมข้างต้น สรุปได้ว่า หากชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา วางแผนดำเนินการ ร่วมปฏิบัติงาน ติดตามผลการทำงาน จะทำให้ชุมชนได้เข้าใจถึงปัญหาตลอดจนความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและปฏิบัติงานให้บรรลุตามเป้าหมาย

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

วีระพงษ์ แสง-ชูโต พ.ศ. 2552 (2553, หน้า 48-65) ให้ความหมายคำว่า ภูมิปัญญา (Wisdom) หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) คือความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญาและตกผลึกออกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลายๆเรื่อง ความรู้ไม่ได้แยกย่อยออกมาให้เห็นเป็นศาสตร์เฉพาะสาขาวิชาใดวิชาหนึ่ง อาจกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น จัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการและการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชนและในตัวของผู้รู้เอง หากมีการสืบค้นเพื่อศึกษาและนำมาใช้ ก็จะเป็นที่รู้จักกันเกิดการยอมรับถ่ายทอดและพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ตามยุคสมัย

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541, หน้า 13-14) ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะของคนไทย อันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรร เรียนรู้ ปรับแต่ง พัฒนาและถ่ายทอดสืบต่อมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทย ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับทุกยุคทุกสมัย

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นความรู้และประสบการณ์ทั้งหลายของชาวบ้านที่ใช้ในการแก้ปัญหาหรือดำเนินชีวิตให้เป็นสุข โดยได้รับการถ่ายทอดสั่งสมกันมาผ่านกระบวนการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย (กองวิจัยทางการศึกษา กรมวิชาการ, 2542 หน้า 3)

ภูมิปัญญาไทยหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความรอบรู้ที่คนในแผ่นดินไทยมีหรือสร้างสมเอาไว้อย่างต่อเนื่อง ตกทอดมาให้ลูกหลานคนไทยในแผ่นดินไทยรับไว้เป็นมรดก ทำให้เกิดผลดีต่อคนในแผ่นดิน อาจเป็นภาพรวมของประเทศ หรือชุมชนเล็กส่วนใดส่วนหนึ่งของประเทศก็ได้ (กรมสามัญศึกษา, 2544 หน้า 1)

ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นพื้นฐานความรู้ของชาวบ้านที่เกิดจากการสะสม การเรียนรู้เป็นระยะเวลานาน เพื่อใช้แก้ปัญหาเกี่ยวกับการดำรงชีวิตหรือการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมอย่างปลอดภัย ภูมิปัญญาอาจแสดงออกในรูปการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการประกอบอาชีพหรือรูป

ของวัตถุ เช่น การประดิษฐ์คิดค้นเครื่องมือและอุปกรณ์ต่าง ๆ (กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2544 หน้า 3)

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ที่ได้รับการสั่งสมมาเป็นเวลานาน และมีการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่งในท้องถิ่นนั้น เพื่อใช้ในการดำรงชีวิตการอยู่ร่วมกันของสังคมในท้องถิ่น และอาจหมายถึงประสบการณ์ตรงของชาวบ้านที่นำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต ความรู้ความคิดในการสร้างสรรค์ แบบแผนของการดำรงชีวิตที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา การประกอบอาชีพที่ยึดหลักการพึ่งพาตนเอง และการประกอบอาชีพที่เกิดจากการผสมผสานความรู้เดิมกับแนวคิด หลักปฏิบัติและเทคโนโลยีสมัยใหม่ (วีระพงษ์ แสง-ชูโต, 2544, หน้า 66-67)

ภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน มีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก โดยภูมิปัญญาไทยเป็นองค์ความรู้ความสามารถโดยรวมในระดับชาติ ภูมิปัญญาในท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้ที่อยู่ในท้องถิ่นหนึ่งๆหรือชุมชนหนึ่งๆ มีชาวบ้านเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถหรือมีภูมิปัญญาร่วมเป็นสมาชิกในท้องถิ่นนั้นด้วย ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น หมายถึงองค์ความรู้ของชาวบ้านหรือทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดขึ้นจากสติปัญญา ความสามารถของชาวบ้านเอง เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาหรือใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับทุกยุคสมัย โดยมีกระบวนการสั่งสมสืบทอดและกลั่นกรองกันมาเป็นเวลานานจนเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น (สิริกรไชยมา, 2544, หน้า 2)

ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความสามารถและทักษะแห่งการดำรงชีวิตจากประสบการณ์ที่มนุษย์เข้าใจจริงและเคยผ่านกระบวนการของความคิดสร้างสรรค์หรือการแก้ปัญหาให้เกิดผลสำเร็จ ภูมิปัญญาเป็นอรูปธรรม คือ ไม่มีตัวตนที่จับต้องได้ เป็นความสำนึก ความคิด ความจำเป็นสิ่งที่อยู่ในตัวของเราหรือทุกคนที่อยู่รอบตัวเรา สิ่งเหล่านี้ได้ถูกสร้างสมไว้มากมายและเป็นระยะเวลานาน แต่สามารถมองเห็นได้จากการแสดงออก การประพฤติปฏิบัติและผลผลิตที่เกิดขึ้น ซึ่งมีคำเรียกภูมิปัญญาอย่างหลากหลาย เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและปราชญ์ชาวบ้าน เป็นต้น (อินทิรา หิรัญสาย 2545, หน้า 19)

ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะของคนไทย อันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกรสร รุ่งแต่ง พัฒนาและถ่ายทอดสืบต่อกันมาเพื่อใช้แก้ปัญหา และพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทย ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย (ชุตินา ฉัตรชลบุษย์ และพัชรี ตูรงค์เรือง 2545, หน้า 12)

จากความหมายของภูมิปัญญา หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้นำเสนอไว้ สามารถสรุปความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ว่า หมายถึง องค์ความรู้ ทักษะ วิธีการและเครื่องมือต่างๆ ที่เกิดจากสติปัญญาและความสามารถของคนในท้องถิ่น เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่น รวมทั้งความสามารถในการประสานความรู้ใหม่ๆ กับความรู้ดั้งเดิมในท้องถิ่นเพื่อการใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยมีลักษณะเป็นเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่นนั้น

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536, หน้า 3) กล่าวถึงความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 4 ประการ คือ

1. ความรู้และระบบความรู้ ภูมิปัญญาไม่ใช่สิ่งที่เกิดแวบขึ้นในหัวแต่เป็นระบบความรู้ที่

ชาวบ้านมองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เป็นระบบความรู้ที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ ฉะนั้นการศึกษาว่าชาวบ้าน “รู้อะไร” อย่างเดียวไม่พอแต่ต้องศึกษาด้วยว่าเขาเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆเหล่านั้นอย่างไร

2. การสั่งสมและการกระจายความรู้ ภูมิปัญญาเกิดจากการสั่งสมและกระจายความรู้ ความรู้นั้นไม่ได้ลอยอยู่เฉย ๆ แต่ถูกนำมาบริการคนอื่น เช่น หมอพื้นบ้าน ชุมชนสั่งสมความรู้ทางการแพทย์ไว้ในตัวคน ๆ หนึ่ง โดยมีกระบวนการที่ทำให้เขาสั่งสมความรู้เราควรศึกษาด้วยว่ากระบวนการนี้เป็นอย่างไร หมอคนหนึ่งสามารถสร้างหมอคนอื่นต่อมาได้อย่างไร

3. การถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาชาวบ้านไม่ได้มีสถาบันถ่ายทอดความรู้แต่มีกระบวนการถ่ายทอดที่ซับซ้อน ถ้าต้องการเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่นจะต้องเข้าใจกระบวนการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งด้วย

4. การสร้างสรรค์และการปรับปรุงระบบความรู้ของชาวบ้านไม่ได้หยุดอยู่กับที่แต่ถูกปรับเปลี่ยนตลอดมา โดยอาศัยประสบการณ์ของชาวบ้านเอง ซึ่งยังขาดการศึกษาว่าชาวบ้านปรับเปลี่ยนความรู้และระบบความรู้เพื่อเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างไร

ยุพิน อินทะยะ (2550, หน้า 4) สรุปความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 2 ลักษณะ คือ ในฐานะที่เป็นองค์ความรู้ นั่นคือ ความรู้ เกร็ดความรู้ กฎระเบียบทางสังคมและแนวทางในการดำเนินชีวิตในสังคมที่ได้รับมาจากพื้นฐานความรู้ การเรียนรู้และประสบการณ์ ส่วนความหมายอีกประการในฐานะที่เป็นทรัพยากรบุคคล คือบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถ อันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ ในการใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมในสังคม

การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นการย้อนกลับไปศึกษาประวัติศาสตร์ที่คนรุ่นก่อนได้คิดค้นและบริหารจัดการไว้ สิ่งที่น่าสนใจอีกประการ คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในอดีตบางอย่างยังคงถูกนำมาใช้ในปัจจุบัน และเกิดการยอมรับอย่างมาก เช่น สูตรอาหาร สมุนไพร ยาตำราพื้นบ้าน เป็นต้น ถ้ามีการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้คนรุ่นหลัง ได้นำไปประยุกต์ใช้ สังคมไทยก็จะพัฒนาต่อไปโดยไม่ทิ้งความเป็นไทยในอดีต ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความแตกต่างกันออกไปในแต่ละภูมิภาค อาจจำแนกภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 10 ลักษณะ (รีนา ศรีวรสาร, ออนไลน์, 2556) ดังนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับความเชื่อและศาสนา เกิดจากความเชื่อที่แตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น
2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรม เป็นสิ่งที่คนในท้องถิ่นสร้างขึ้นมา โดยเฉพาะเน้น การเพิ่มขวัญและกำลังใจคนในสังคม
3. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปะพื้นบ้าน เป็นการนำทรัพยากรที่มีอยู่มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน
4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับอาหารและผักพื้นบ้าน นอกจากมนุษย์จะบริโภคอาหารแล้วยังมีเทคนิคในการถนอมอาหารและการปรุงอาหารที่แตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น
5. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการละเล่นพื้นบ้าน ถือเป็นการเล่นคลาย สร้างความสนุกสนานเพลิดเพลิน อุปกรณ์ในการเล่นส่วนใหญ่ประดิษฐ์มาจากวัสดุตามธรรมชาติ
6. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม พบได้จากงานสถาปัตยกรรม

ประติมากรรม จิตรกรรม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อความคิดของคนในแต่ละท้องถิ่น

7. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน ส่วนมากแสดงออกถึงความสนุกสนาน บางครั้งยังแฝงคติสอนใจด้วย

8. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับสมุนไพรและตำรายาพื้นบ้าน ส่วนมากมักจะนำสรรพคุณของพืชสมุนไพร มาใช้ในการรักษาโรคซึ่งน่าจะได้รับการส่งเสริมพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

9. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับประดิษฐ์กรรม ในอดีตยังไม่มีเทคโนโลยี แต่มนุษย์ในแต่ละท้องถิ่นก็ใช้ภูมิปัญญาผลิตสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ได้อย่างหลากหลายและมีลักษณะเฉพาะในแต่ละท้องถิ่น

10. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ อาชีพส่วนใหญ่ของคนไทยในอดีตคือเกษตรกรรม จึงมีพิธีกรรมความเชื่อที่เกี่ยวกับการเพาะปลูกทั่วทุกภูมิภาคของไทย

จากการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นจะพบว่า ไม่ว่าจะยุคสมัยใดมนุษย์ก็เรียนรู้ที่จะอยู่รอดและพัฒนาอยู่เสมอ ยิ่งท้องถิ่นที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานเมื่อศึกษาย้อนกลับไปภูมิปัญญาแต่ละรุ่นจะสามารถมองภาพวิถีชีวิตของชุมชนในอดีตของท้องถิ่นนั้นได้ชัดเจน จากอดีตในยุคที่ไม่มีการบันทึกก็จะใช้วิธีจดจำ โดยมากมักจะถ่ายทอดให้กับคนในครอบครัวที่เป็นญาติโดยสายเลือด และห่วงแหนไม่ให้คนอื่นรู้ อาจเนื่องมาจาก 4 สาเหตุ (ริณา ศรีวรสาร, ออนไลน์, 2556) ดังนี้

1. กลัวการแก่งแย่งการทำมาหากินโดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ที่จะต้องทำผลผลิต
2. กลัวเรื่องชื่อเสียงเกียรติภูมิและกลัวคนอื่นขโมยภูมิปัญญา
3. มีความเชื่อและถือสัจจะจากปู่ ย่า ตา ทวด ที่ต้องการปกปิดเคล็ดลับหรือวิธีการผลิต
4. สื่อและเทคโนโลยียังไม่พัฒนาเท่าที่ควร

การสูญหายของภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเท่ากับการสูญเสียข้อมูลบางช่วงของประวัติศาสตร์ไทย ภูมิปัญญาบางอย่างยังคงนำมาใช้ได้ในปัจจุบัน เช่น สูตรอาหาร การถนอมอาหาร เป็นต้น บางอย่างสามารถนำมาพัฒนาได้ เช่น ตำรายาพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน เป็นต้น จึงควรมีการจัดการความรู้อย่างเป็นระบบ เพื่อจัดเก็บองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยให้คงอยู่ตลอดไป

อาจสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีความหมายทั้งในส่วนที่เป็นบุคคลและองค์ความรู้ที่เกิดจากบุคคลและองค์ความรู้ที่ความรู้ ความคิด ความเชื่อ มวลประสบการณ์ทุกอย่างที่ได้รับการสั่งสมและสืบทอดเป็นระยะเวลานานและเลือกสรรเป็นอย่างดีว่าสามารถแก้ไข และพัฒนาวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย

ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ประเวศ วะสี (2533, หน้า 68) สรุปลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ได้แก่

1. มีวัฒนธรรมเป็นฐาน ไม่ใช่วิทยาศาสตร์
 2. มีบูรณาการสูง
 3. มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง
 4. เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุ
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2535, หน้า 74-88) ได้สรุปลักษณะของภูมิปัญญาที่สำคัญไว้ว่า

1. เป็นรูปธรรม ได้แก่วัตถุและการกระทำทั้งหลาย
2. เป็นนามธรรม คือความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ หรือแนวทางในการแก้ปัญหาและป้องกันปัญหา รวมทั้งการสร้างความสุขสงบให้กับชีวิตมนุษย์นั่นเอง

กองวิจัยทางการศึกษา กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2539, หน้า3-4) ได้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าแบ่งได้เป็น 4 ลักษณะ คือ

1. ประสบการณ์ของชาวบ้านที่นำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ที่ชาวบ้านค้นพบและนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ คติความคิด ความเชื่อ ค่านิยมต่างๆ เช่น คำสอนทางศาสนา ความรู้เกี่ยวกับยาสมุนไพร การไหว้ครู การบวงสรวง เป็นต้น

2. ความรู้ ความคิด ในการสร้างสรรค์แบบแผนของการดำรงชีวิตที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา หมายถึง สิ่งที่ชาวบ้าน ถ่ายทอดความรู้หรือความคิดลงไปในวรรณกรรมต่างๆ เช่น เพลงพื้นบ้าน เพลงกล่อมเด็ก ภาษิต การละเล่นต่างๆ นิทานพื้นบ้าน ตลอดจน ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมต่างๆ และโบราณอุบาย ฯลฯ

3. การประกอบอาชีพที่ยึดหลักการพึ่งตนเอง หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ที่ชาวบ้านใช้ในการประกอบอาชีพ โดยอาศัยหลักธรรมชาติ ไม่พึ่งพาปัจจัยภายนอกแต่มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย เช่น การปลูกพืชแบบเกษตรธรรมชาติ การทอผ้า การทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

4. การประกอบอาชีพที่เกิดจากการผสมผสานความรู้เดิมกับแนวคิด หลักปฏิบัติและเทคโนโลยีสมัยใหม่ หมายถึง นำความรู้เดิมของชาวบ้านมาผสมผสานกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ใช้ในการแก้ปัญหาในหมู่บ้านหรือชุมชน เช่น เทคโนโลยีการหล่อโลหะทองเหลือง การนวดข้าว การก่อสร้าง

นันทสาร สีสลับ (2541) ยังได้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาไทยไว้สรุปได้ดังนี้

1. ภูมิปัญญาไทยมีลักษณะเป็นทั้งความรู้ ทักษะ ความเชื่อ และพฤติกรรม
2. ภูมิปัญญาไทยแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
3. ภูมิปัญญาไทยเป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิตของคน
4. ภูมิปัญญาไทยเป็นเรื่องของการแก้ปัญหา การจัดการ การปรับตัว และการเรียนรู้เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชน และสังคม

ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญต่อคนไทย ในแง่ของวิถีชีวิตความเป็นอยู่เป็นอย่างมาก สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2542) ได้ให้ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

1. ภูมิปัญญาช่วยสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่นมีความมั่นคง
2. ภูมิปัญญาสร้างให้คนไทยเกิดความภาคภูมิใจในศักดิ์ศรีและเกียรติ ภูมิใจในความเป็นไทย
3. ภูมิปัญญาสามารถปรับประยุกต์หลักคำสอนทางศาสนาที่คนไทยนับถือ มาใช้กับชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม
4. ภูมิปัญญาช่วยสร้างความสมดุลระหว่างคนกับสังคมและชาติได้อย่างยั่งยืน

5. ภูมิปัญญาช่วยเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง วิถีชีวิตคนไทยให้เหมาะสมได้ตามยุคตามสมัย

ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2535) ได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 5 หมวด ดังนี้

หมวดที่ 1 หมวดขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และศาสนา

ธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และศาสนา หมายถึง แบบอย่างปฏิบัติสืบต่อกันมาเกี่ยวกับคติ ความเชื่อ ปรัชญา ศาสนา ลัทธิ ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ กฎหมายที่เกี่ยวข้อง ด้านวัฒนธรรม ธรรมเนียม การปกครอง การปลูกฝังและการสืบทอดและประเพณี

หมวดที่ 2 หมวดภาษาและวรรณกรรม

ภาษาและวรรณกรรม หมายถึง สิ่งที่สื่อความหมายด้วยเสียงหรืออักษรที่กำหนดไว้เป็นแบบแผน เพื่อใช้สื่อสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน แบ่งออกเป็นประเภทต่างๆ ได้แก่ ชาวสาร วรรณกรรม ภาษาศาสตร์และหลักภาษา ภาษาถิ่น และภาษาชนต่างกลุ่ม นิทาน และภูมินาม ความเรียงและฉันทลักษณ์ วาทกรรม ภาษิต และปริศนาคำทาย

หมวดที่ 3 หมวดศิลปกรรม และโบราณคดี

ศิลปกรรมและโบราณคดี หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อความงามที่ให้คุณค่าทางจิตใจหรือเพื่อประโยชน์ใช้สอยทั้งสิ้น สิ่งต่างๆที่สร้างขึ้นเพื่อสื่อสารทางความเชื่อของชุมชนสามารถแบ่งออกเป็นประเภทต่างๆ ได้แก่ จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ศิลปหัตถกรรม โบราณคดี การวางผังเมืองและชุมชน และวัฒนธรรมสถานแหล่งวัฒนธรรม

หมวดที่ 4 หมวดการเล่น ดนตรี และการพักผ่อนหย่อนใจ

การเล่นดนตรีและการพักผ่อนหย่อนใจ หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์แสดงออกเพื่อสนองความต้องการทางด้านร่างกาย อารมณ์และจิตใจ แบ่งออกเป็นประเภทต่างๆ ได้แก่ การขับร้องและดนตรี ระบำฟ้อนรำ มหรสพ เพลงเด็กและเพลงกล่อมเด็ก เพลงปฏิพากย์ การเล่นพื้นบ้าน กีฬา และนันทนาการ การท่องเที่ยวและธุรกิจเกี่ยวกับวัฒนธรรม

หมวดที่ 5 หมวดชีวิตความเป็นอยู่ และวิทยาการ

ชีวิตความเป็นอยู่และวิทยาการ หมายถึง กิจกรรมการดำเนินชีวิตของบุคคลหรือกลุ่มชน ประกอบด้วย การคิดค้นและพัฒนาวิทยาการเพื่อเสริมสร้างความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น โดยอาศัยบุคคลในท้องถิ่นหรือรับเอาวัฒนธรรมต่างถิ่นมาปรับปรุงพัฒนาการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมยิ่งขึ้น แบ่งออกเป็นประเภทต่างๆ ได้แก่ เครื่องใช้ คหกรรมศาสตร์ การสาธารณสุข ที่อยู่อาศัย ชีวประวัติ วิทยาการและอาชีพ

กรมวิชาการ (2539) ได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 4 ประเภท คือ

1. คติความคิด ความเชื่อ หลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมถ่ายทอดกันมา
2. ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา
3. การประกอบอาชีพในท้องถิ่นที่ยึดหลักการพึ่งตนเอง และได้รับการพัฒนาให้

เหมาะสมกับกาลสมัย

4. แนวความคิดหลักปฏิบัติ เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาดัดแปลงใช้ในชุมชนอย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม และความเป็นอยู่

นันทสาร สีสลับ (2541) ได้กล่าวว่า จากการศึกษาพบว่า มีการกำหนดสาขาภูมิปัญญาไทยไว้อย่างหลากหลายขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และลักษณะต่างๆ ที่หน่วยงาน องค์กรและได้มีนักวิชาการแต่ละท่านนำมากำหนด ในภาพรวมภูมิปัญญาไทยสามารถแบ่งเป็น 10 สาขาสรุปได้ว่า

1. สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะและเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม คนสามารถพึ่งพาตนเองในสภาวะการณ์ต่างๆได้ เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต เช่น การแก้ไขโรคและแมลง และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

2. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิต เพื่อชะลอการนำเข้าตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัดและเป็นธรรม อันเป็นขบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ตลอดทั้งการผลิตและการจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มของโรงงานยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

3. สาขาการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองทางสุขภาพและอนามัยได้

4. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึงความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ พัฒนาและใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

5. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการ ด้านการสะสมและบริหารกองทุนและธุรกิจชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตรา และโภคทรัพย์เพื่อเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน

6. สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

7. สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ เป็นต้น

8. สาขาการจัดการ หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการดำเนินงานด้านต่างๆ ทั้งองค์กรชุมชน องค์กรทางศาสนา องค์กรทางการศึกษา ตลอดทั้งองค์กรทางสังคมอื่นๆในสังคมไทย เช่น การจัดการองค์กรของกลุ่มแม่บ้าน ระบบผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน การจัดการศาสนสถาน การจัดการศึกษา ตลอดทั้งการจัดการเรียนการสอน เป็นต้น กรณีของการจัดการศึกษา นับได้ว่าเป็นภูมิปัญญาสาขาการจัดการที่มีความสำคัญ เพราะการจัดการศึกษาที่ดี หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ พัฒนาและถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาไทยที่มีประสิทธิภาพ

9. สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถสร้างผลงานทางด้านภาษาทั้ง

ภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทยและการใช้ภาษา ตลอดทั้งด้านวรรณกรรมทุกประเภท สาขาศาสนา และประเพณี หมายถึง ความสามารถประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติ ให้บังเกิดผลดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม

วีระพงษ์ แสง-ชูโต (2544) ได้แบ่งกลุ่มภูมิปัญญาและเทคโนโลยีพื้นบ้านโดยอาศัยปัจจัย 4 เป็นแนวทางในการจัดกลุ่ม โดยแบ่งเป็นกลุ่มหลัก 4 กลุ่ม ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค และเป็นกลุ่มเสริมอีก 3 กลุ่ม ได้แก่ คมนาคม อาชีพ และนันทนาการ สามารถแสดงเป็นแผนภาพที่ 2.1 ดังนี้

แผนภาพที่ 2.1 แสดงการแบ่งกลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นตามปัจจัยสี่

จากที่กล่าวมาในบทนี้ผู้อ่านคงได้ทราบและเข้าใจในเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีพื้นบ้านได้เป็นอย่างดี ซึ่งจะเป็นพื้นฐานช่วยให้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาและเทคโนโลยีพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องหรือสามารถอธิบายด้วยหลักการทางวิทยาศาสตร์ในบทต่อไปได้ อย่างไรก็ตามผู้อ่านคงจะเห็นได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นที่พบเห็นอยู่ในชุมชนนั้นมีลักษณะที่สำคัญ คือ

1. เป็นองค์ความรู้ที่มีลักษณะเป็นองค์รวม (Holistic) ประกอบด้วยความรู้ในด้านต่างๆ ผสมผสานกัน
2. เป็นความรู้ที่สามารถนำมาแก้ปัญหาในวิถีชีวิต หรือการดำเนินชีวิต ตลอดจนการทำมาหากินของบุคคล หรือกลุ่มบุคคลในชุมชนนั้นได้อย่างดี และเหมาะสม
3. มีความเป็นพลวัต (Dynamic) คือมีการผสมผสานระหว่างความรู้เดิมที่มีอยู่กับความรู้หรือเทคโนโลยีใหม่ที่ได้รับเข้ามา ไม่ว่าจะมาจากแหล่งชุมชน หรือภูมิภาคอื่น ตลอดจนความรู้ในเชิงวิชาการสมัยใหม่ของชาวตะวันตก เพื่อให้เป็นไปตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนของตนได้อย่างเหมาะสมกลมกลืน ไม่ล้ำสมัยแต่ก็ยังใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่
4. เป็นความรู้หรือเทคโนโลยีที่สามารถปรับปรุง พัฒนา แก้ไขให้เหมาะสมกับชุมชนได้ด้วยตัวบุคคลที่อยู่ในชุมชนนั่นเอง ไม่จำเป็นต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญ หรือนักวิชาการจากภายนอก หรือกล่าวได้ว่าสามารถสร้างและทำนุบำรุงรักษา พัฒนา ความรู้ เทคนิคได้ด้วยคนในชุมชนนั่นเอง ทำให้

ความรู้หรือเทคโนโลยีเหล่านั้นสามารถใช้หรือแก้ปัญหาให้กับชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพมีความยืดหยุ่นและยั่งยืน

สนองแนวพระราชปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีของการพัฒนาที่ยั่งยืน ขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชที่ทรงประทานให้แก่ปวงชนชาวไทย เป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตซึ่งอยู่ระหว่างสังคมระดับท้องถิ่นและตลาดระดับสากล จุดเด่นของแนวปรัชญานี้คือแนวทางที่สมดุล โดยชาติสามารถทันสมัย และก้าวสู่ความเป็นสากลได้ โดยปราศจากการต่อต้านกระแสโลกาภิวัตน์

ตามแนวปรัชญานี้มีความเชื่อว่าจะสามารถปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคมของชุมชนให้ดีขึ้นโดยมีปัจจัย 2 อย่างคือ

1. การผลิตจะต้องมีความสัมพันธ์กันระหว่าง ปริมาณผลผลิตและการบริโภค
 2. ชุมชนจะต้องมีความสามารถในการจัดการทรัพยากรของตนเอง
- ผลที่เกิดขึ้นคือ

1. เศรษฐกิจพอเพียงสามารถที่จะคงไว้ซึ่งขนาดของประชากรที่ได้สัดส่วน
2. ใช้เทคโนโลยีได้อย่างเหมาะสม
3. รักษาสมดุลของระบบนิเวศ และปราศจากการแทรกแซงจากปัจจัยภายนอก

ซึ่งเป็นสิ่งล้ำค่าที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงพระราชทานแก่ปวงชนชาวไทยให้ น้อมนำไปปฏิบัติให้บังเกิดผลเป็นรูปธรรม อันจะนำพาประเทศไปสู่ความเจริญที่มั่นคงและยั่งยืนตลอดไป

ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับอำเภอดอยหล่อ

คณะกรรมการบริหารงานอำเภอดอยหล่อ. (2560). แผนพัฒนาอำเภอ 4 ปี พ.ศ. 2561-2564 อำเภอดอยหล่อ จังหวัดเชียงใหม่ : ที่ว่าการอำเภอดอยหล่อ

ความเป็นมาของอำเภอ

อำเภอดอยหล่อ จังหวัดเชียงใหม่ มีประวัติความเป็นมาอันยาวนานโดยปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับการสร้างพระธาตุดอยน้อยในตำนานเจ้าแม่จามเทวี ซึ่งปัจจุบันเป็นวัดที่มีความสำคัญของอำเภอดอยหล่อ

ย้อนไปถึงสมัยพระนางเจ้าจามเทวี พระนางฯ พร้อมด้วยโยธาประชาราเริ่มเข้าสู่เขตแดนทริภุญชัยตามคำเชิญของสุกกทันตฤๅษี โดยล่องเรือมาทางแม่ระมิงค์หรือแม่น้ำปิง ในปัจจุบัน เมื่อขึ้นตามลำน้ำเห็นเนินข้างหน้าเขียวชอุ่มก็ทรงทรงมีพระประสงค์จะสร้างเจดีย์ เพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุอันนำมาจากเมืองละโว้ จึงให้นายพรานธูตั้งสัจจะอธิฐานยิงธนูเพื่อจัดหาสถานที่ประดิษฐานพระเจดีย์เพื่อสถิตไว้ซึ่งพระบรมสารีริกธาตุ ลูกธนูตกลงไปยังดอยน้อย ๆ ริมน้ำแม่ระมิงค์ จึงทรงสร้างพระเจดีย์ทองคำประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุและขนานนามที่นั่นว่า ปะวี สีละเจดีย์ โดยเริ่มสร้างเมื่อวันขึ้น 2 ค่ำ เดือน 3 ปีมะเส็ง พุทธศักราช 1201 แล้วเสร็จในวันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 4 ปีมะเส็ง พุทธศก 1201

สำหรับการแบ่งเขตการปกครองในปัจจุบันเมื่อปีพุทธศักราช 2538 กระทรวงมหาดไทย

ได้มีประกาศ เรื่อง แบ่งเขตท้องที่อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งเป็นกิ่งอำเภอดอยหล่อ เนื่องด้วยท้องที่อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ มีอาณาเขตกว้างขวางและมีพลเมืองจำนวนมาก จึงแบ่งท้องที่อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งเป็นกิ่งอำเภอ เรียกชื่อว่า “กิ่งอำเภอดอยหล่อ” มีอาณาเขตการปกครอง รวม 4 ตำบล คือ 1. ตำบลดอยหล่อ 2. ตำบลสองแคว 3. ตำบลยางคราม 4. ตำบลสันติสุข

สถานที่ตั้งที่ว่าการกิ่งอำเภอเดิมตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน 2538 ใช้อาคารของศูนย์สภาตำบลดอยหล่อบริเวณหลังสถานีอนามัยดอยหล่อเป็นที่ว่าการกิ่งอำเภอ (ชั่วคราว) และต่อมาได้ย้ายมาอยู่อาคาร ที่ว่าการอำเภอดอยหล่อ เมื่อวันที่ 23 กันยายน 2539 จนถึงปัจจุบัน

ต่อมาได้มีพระราชกฤษฎีกา ลงวันที่ 17 สิงหาคม 2550 ได้ยกฐานะจากกิ่งอำเภอดอยหล่อ เป็น “อำเภอดอยหล่อ” เพื่อประโยชน์แก่การปกครอง และความสะดวกของประชาชนให้มีผลตั้งแต่วันที่ 8 กันยายน 2550 เป็นต้นมา

1. ตำบลดอยหล่อ
2. ตำบลสองแคว
3. ตำบลยางคราม
3. ตำบลสันติสุข

ต่อมาได้มีพระราชกฤษฎีกา ลงวันที่ 17 สิงหาคม 2550 ได้ยกฐานะจากกิ่งอำเภอดอยหล่อ เป็น “อำเภอดอยหล่อ” เพื่อประโยชน์แก่การปกครอง และความสะดวกของประชาชนให้มีผล ตั้งแต่วันที่ 8 กันยายน 2550 เป็นต้นมา

คำขวัญอำเภอ

*“พระธาตุดอยน้อยพันปี รสดีแคนตาลูปลำไย
กว้างชนเลื่องชื่อลือไกล กลองใหญ่สืบสานประเพณี”*

ข้อมูลสภาพทั่วไปและการวิเคราะห์สถานการณ์ในปัจจุบัน

ตำแหน่งที่ตั้ง

อำเภอดอยหล่อ เป็นอำเภอหนึ่งในจำนวน 25 อำเภอ ของจังหวัดเชียงใหม่ อยู่ห่างจากจังหวัดเชียงใหม่ไปทางทิศใต้ เส้นทางสายเชียงใหม่ – ฮอด ตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 108 ระยะทางจากอำเภอเมืองเชียงใหม่ ประมาณ 45 กิโลเมตร

สภาพพื้นที่

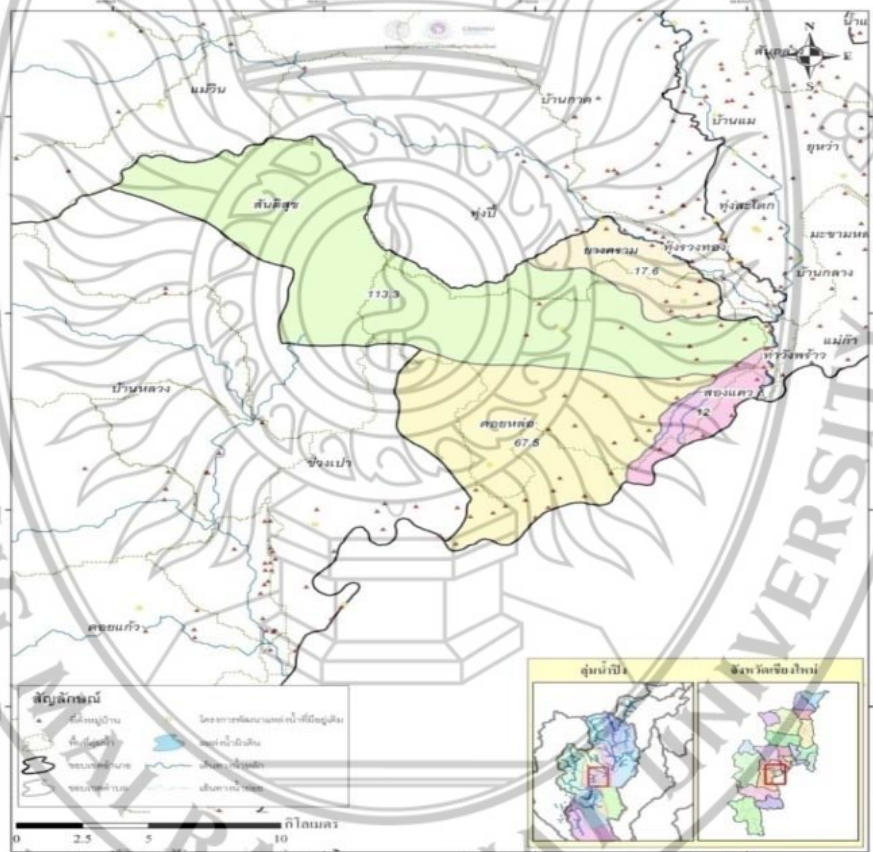
อำเภอดอยหล่อ มีขนาดพื้นที่ 219 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 136,875 ไร่ มีพื้นที่ในการใช้ประโยชน์ประมาณ 74,060 ไร่ แยกเป็น

1. ที่ดินมีเอกสารสิทธิ์และหนังสือรับรองการทำประโยชน์ ประมาณ 54,669 ไร่

2. ที่ดินในเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตร ประมาณ 21,374 ไร่
3. ที่ราชพัสดุในความดูแลของสำนักงานพัฒนา ภาค 3 ประมาณ 10,761 ไร่
4. ที่ดินสาธารณประโยชน์ต่างๆ ประมาณ 8,000 ไร่

อาณาเขต

- ทิศเหนือ ติดต่อกับ อำเภอสันป่าตอง และอำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่
- ทิศใต้ ติดต่อกับ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
- ทิศตะวันออก ติดต่อกับ อำเภอเวียงหนองล่อง จังหวัดลำพูน
- ทิศตะวันตก ติดต่อกับ อำเภอจอมทอง และอำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่

แผนภูมิแสดงพื้นที่เขตการปกครอง าร เขตมณฑล เชียงใหม่ตอนเหนือ จังหวัดเชียงใหม่
 จัดทำขึ้นที่สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม โดยศูนย์วิจัยการเกษตรและสิ่งแวดล้อม จังหวัดเชียงใหม่
 ปี พ.ศ. ๒๕๖๓

ภาพที่ 2.2 อาณาเขตอำเภอตอนเหนือ

ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่ทั้ง 4 ตำบล ของอำเภอดอยหล่อ เป็นที่ราบเชิงเขาลาดเอียง สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ประมาณ 300-400 เมตร มีความยาวจากทิศเหนือไปทางทิศใต้ ประมาณ 15 กิโลเมตร

พื้นที่ภูเขาที่สำคัญ ได้แก่ ภูเขาแม่ฮ่องงกล้วยผา ภูเขาสันบวกหมู ภูเขาปางตุ้ และภูเขาหน้าผากช้าง

แม่น้ำสายสำคัญ ได้แก่ แม่น้ำปิง และแม่น้ำขาน

สภาพภูมิอากาศ

ฤดูร้อน อากาศค่อนข้างร้อนจัดระหว่างเดือนมีนาคม ถึงเดือน พฤษภาคม

อุณหภูมิเฉลี่ย 38 องศาเซลเซียส

ฤดูฝน มีฝนตกชุกบางพื้นที่โดยเฉพาะพื้นที่ที่เป็นภูเขา ระหว่างเดือนมิถุนายน ถึงเดือนตุลาคม

ฤดูหนาว มีอากาศหนาวพอประมาณแต่ไม่ถึงกับหนาวจัด ระหว่างเดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนกุมภาพันธ์ มีอุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ยประมาณ 19 องศาเซลเซียส

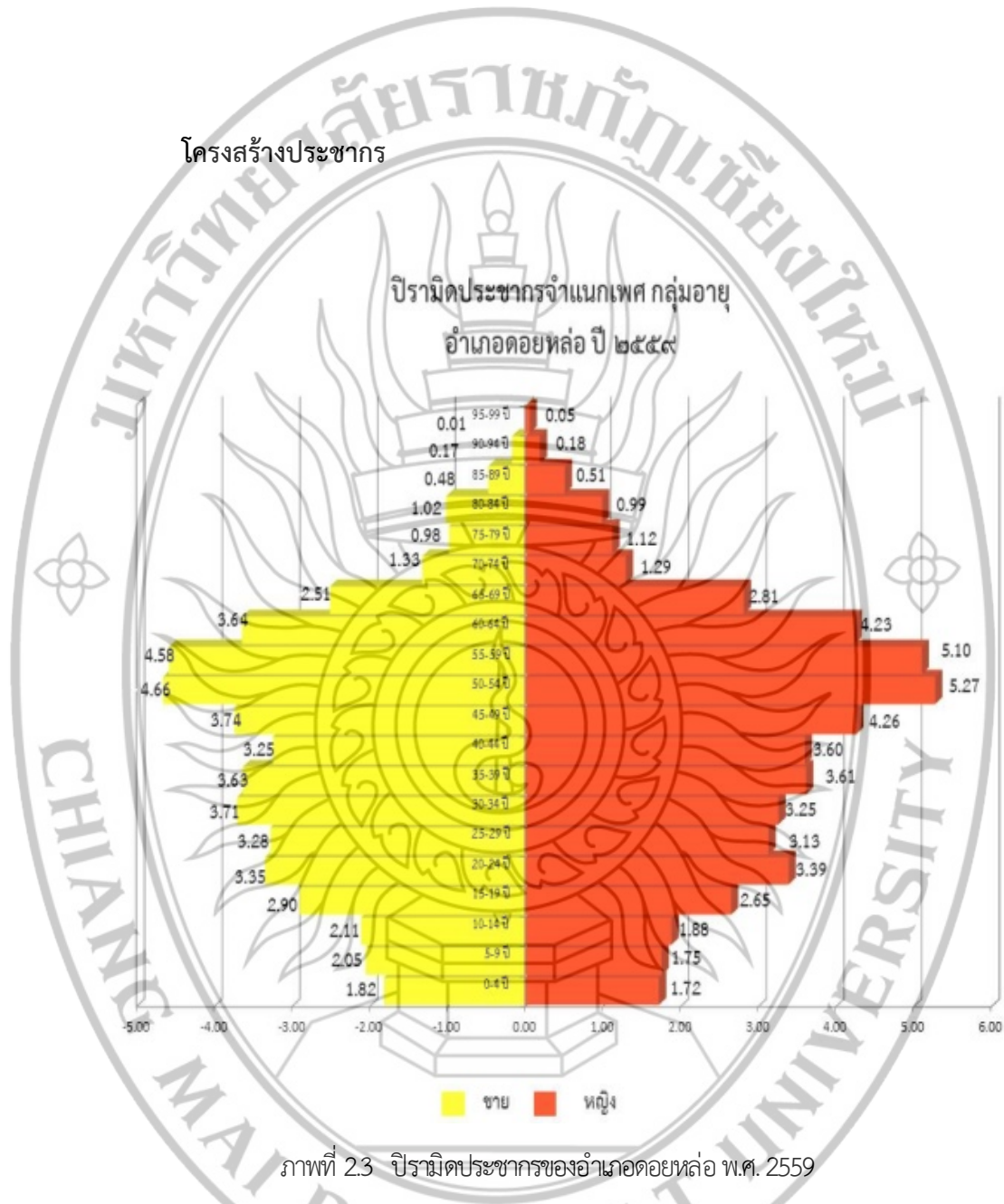
ประชากร

ประชากรในพื้นที่อำเภอดอยหล่อ ณ วันที่ 29 มิถุนายน 2560 รวมทั้งสิ้น 25,987 คน แยกเป็นชาย 12,708 คน หญิง 13,279 คน มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 11,113 ครัวเรือน ความหนาแน่นของประชากรเฉลี่ยต่อพื้นที่ 122 คน/ตารางกิโลเมตร

ที่	ตำบล	จำนวนหมู่บ้าน	จำนวนประชากร			จำนวนครัวเรือน
			ชาย	หญิง	รวม	
1	ดอยหล่อ	26	5,975	6,176	12,151	5,332
2	สองแคว	8	2,351	2,536	4,887	1,975
3	ยางคราม	11	2,471	2,505	4,976	1,848
4	สันติสุข	9	1,911	2,062	3,973	1,858
รวม		54	12,708	13,279	25,987	11,113

ข้อมูลจาก สำนักทะเบียนอำเภอดอยหล่อ ณ วันที่ 29 มิถุนายน 2560

โครงสร้างประชากร

จากปิรามิดประชากรที่ได้จากการสำรวจ อำเภอต๋อยหล่อ ปี พ.ศ. 2559 เมื่อตัดกลุ่มที่ไม่ทราบอายุออก พบว่า พ.ศ. 2559 ผู้สูงอายุ (อายุ 60 ปีขึ้นไป) มี จำนวน 5,549 คน ร้อยละ 21.31 จะเห็นได้ว่า อำเภอต๋อยหล่อได้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุแล้ว จึงมีความจำเป็นที่จะต้องเตรียมระบบบริการให้มีความพร้อมในการดูแลผู้สูงอายุทั้งในเชิงรุกและเชิงรับ คือ ในชุมชนและในสถานบริการ

การปกครอง/รายได้

ข้อมูลรายได้จาก จปฐ. เปรียบเทียบ 3 ปี

ที่	ตำบล	รายได้เฉลี่ย(บาท/คน/ปี)		
		ปี 2556	ปี 2557	ปี 2558
1	ดอยหล่อ	69,892	44,105	93,432
2	สองแคว	49,484	52,420	56,360
3	ยางคราม	49,989	51,273	56,368
4	สันติสุข	50,078	55,247	62,545
เฉลี่ยรวมทั้งอำเภอ		58,753	70,920	74,239
ครัวเรือนรายได้ต่ำกว่า 30,000 บาท		64 ครัวเรือน	79 ครัวเรือน	13 ครัวเรือน

เศรษฐกิจ

ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำสวน , ทำไร่ , เลี้ยงสัตว์
แยกรายละเอียดได้ดังนี้

ข้อมูลพื้นฐานการเกษตร

เกษตรกร จำนวน 5,168 คน

พื้นที่อำเภอ (ไร่)	การใช้พื้นที่ทางการเกษตร (ไร่)					พืชอื่น ๆ (ผัก,ไม้ผล)	รวม
	ข้าว		ไร่		อื่นต้น		
	นาปี	นาปรัง	นอกฤดู	ในฤดู			
136,875	12,837	4,686	4,874	19,423	255	3,276	46,351
	18,523		24,552				

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นักวิจัยหลายท่านได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับการจัดการความรู้ ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น กนกพร ฉิมพลี (2555) ได้ศึกษารูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา โดยศึกษาจากเอกสารอ้างอิงและศึกษาภาคสนามในกลุ่มวิสาหกิจชุมชน สัมภาษณ์เชิงลึก สนทนากลุ่ม พบว่าความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานเกี่ยวข้องกับความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์

และถ่ายทอดสืบทอดกันมา จนกลายเป็นองค์ความรู้ประจำท้องถิ่นผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม และการปลูกฝังวิถีคิด การดำเนินชีวิตประจำวันให้แก่ลูกหลานเพื่อปฏิบัติสืบทอดกันมา โดยกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ได้แก่

- 1) การกำหนดความรู้เกี่ยวกับการกำหนดผลิตภัณฑ์ ผ่านการคิดและตัดสินใจร่วมกันของสมาชิกกลุ่ม
- 2) การแสวงหาและยึดกุมความรู้ที่มาจากภายในกลุ่ม และภายนอก เพื่อให้เกิดความรู้เฉพาะของกลุ่ม
- 3) การแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการ โดยเฉพาะการแลกเปลี่ยนความรู้ภายในกลุ่มเพื่อให้สมาชิกมีความรู้และทักษะในการผลิตมากขึ้น
- 4) การจัดเก็บความรู้ในตัวบุคคล และ
- 5) การถ่ายทอดความรู้ มีรูปแบบการถ่ายทอดอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยกระบวนการจัดการความรู้ดังกล่าวมีลักษณะเป็นวงจรที่เมื่อถ่ายทอดความรู้แล้วสามารถย้อนกลับไปกำหนดความรู้ในรูปแบบอื่นได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งเงื่อนไขที่ทำให้การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานประสบความสำเร็จ ได้แก่ ความรู้ด้านการจัดการความรู้ วัฒนธรรมองค์การ ภาวะผู้นำ และโครงสร้างพื้นฐาน งานวิจัยนี้ทำให้ทราบว่าความรู้ประจำท้องถิ่นด้านจักสานถูกถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จนในปัจจุบันก็ยังคงสร้างอาชีพให้กับท้องถิ่นได้ จึงเป็นตัวอย่างหนึ่งที่ยืนยันว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยมีคุณค่า ควรจะช่วยกันอนุรักษ์ ถ้ายิ่งปล่อยเวลาให้เนิ่นนานไป ผู้ที่มีองค์ความรู้แบบฝังลึกค่อย ๆ สูญหายไป คนรุ่นใหม่ไม่สืบสานความรู้ต่อ จะทำให้องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นสูญหายตามไปด้วย

อีกงานวิจัยหนึ่งที่ประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาผสมผสานกับวิทยาการสมัยใหม่ จนสามารถสร้างอาชีพให้กับชุมชนได้คืองานวิจัยของ อภิชาติ ใจอารีย์ (2557) เรื่องรูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการแปรรูปหน่อไม้ของชุมชนบ้านพุเตย จังหวัดกาญจนบุรี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ทั้งการสัมภาษณ์เชิงลึก การพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ การศึกษาจากเอกสารและหลักฐานต่าง ๆ การสำรวจชุมชน และการสนทนากลุ่มย่อยกับผู้ให้ข้อมูลหลัก พบว่าองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การแปรรูปหน่อไม้ของชุมชนบ้านพุเตย มีที่มา 2 ลักษณะ คือ 1) ภูมิปัญญาดั้งเดิม และ 2) ความรู้ใหม่ที่ผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมกับวิทยาการสมัยใหม่ที่ได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ ประกอบด้วยผลิตภัณฑ์ 4 ชนิด คือ หน่อไม้ดอง หน่อไม้ต้ม หน่อไม้แห้ง และหน่อไม้ชุบ สะท้อนให้เห็นถึงความรู้ความสามารถของคนในชุมชนและความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น จนกลายเป็นองค์ความรู้ประจำท้องถิ่นที่ผ่านกระบวนการการเลือกสรร การเรียนรู้และถ่ายทอด จากรุ่นสู่รุ่นและเป็นวิถีชุมชนที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา ซึ่งกระบวนการจัดการความรู้ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การกำหนดความรู้ โดยผ่านการพิจารณาว่าเป็นความรู้ดั้งเดิมหรือความรู้ใหม่ที่ประยุกต์จากภูมิปัญญาเดิม 2) การแสวงหาความรู้ ที่มาจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชนและการส่งเสริมจากหน่วยงานภายนอก 3) การแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการผ่านการพูดคุยและปรึกษาหารือ เพื่อการแก้ปัญหาในกระบวนการแปรรูป 4) การจัดการเก็บความรู้ส่วนใหญ่เป็นการจัดเก็บความรู้ในตัวบุคคล ไม่มีการจดบันทึกเป็นลายอักษร และ 5) การถ่ายทอดความรู้ ส่วนใหญ่มีลักษณะอย่างไม่เป็นทางการ ผ่านสมาชิกภายในครัวเรือน สำหรับเงื่อนไขสู่ความสำเร็จของการจัดการความรู้ ได้แก่ ความรู้ด้านการจัดการความรู้ วัฒนธรรม/วิถีชุมชน ผู้นำชุมชน ทรัพยากรท้องถิ่น และโครงสร้างพื้นฐาน

ซึ่งงานวิจัยทั้งสองต่างมีวัตถุประสงค์เดียวกันคือ การศึกษารูปแบบการจัดการความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเลือกภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นกรณีศึกษา ทำให้เห็นว่าไม่枉งานจักสานหรือวิธีการถนอมหม้อไม้ก็มีมาตั้งแต่ยุคโบราณและถ่ายทอดกันมา เมื่อถอดองค์ความรู้ได้ก็สามารถนำมาผสมผสานกับวิทยาการสมัยใหม่ เพื่อให้สามารถใช้ได้อย่างเหมาะสมในปัจจุบัน ดังนั้นการศึกษาและพัฒนาอย่างต่อเนื่องในปัจจุบันจะสร้างความเชื่อมั่นได้ว่าจะสามารถสร้างความเหมาะสมให้กับอนาคตได้ ในปัจจุบันเทคโนโลยีมีความก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว คนที่อยากทำอาหารแต่ไม่รู้ส่วนประกอบสามารถเปิดเข้าไปใน Internet หรือ www.youtube.com เพื่อดูคลิปวิธีการทำอาหารได้อย่างสะดวกรวดเร็ว แต่คลิปเหล่านั้นอาจไม่ใช่สูตรอาหารที่อร่อยที่สุด แต่หากคนไทยให้ความสำคัญกับการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นประเภทอาหารอย่างจริงจังแล้ว เราจะได้สูตรอาหารที่ได้รับการยอมรับระดับโลกอีกหลายเมนู ไม่เพียงแต่ภูมิปัญญาท้องถิ่นประเภทอาหารเท่านั้น ยังมีภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยอีกหลายด้านที่น่าสนใจ ไม่ว่าจะเป็นด้านประเพณีและพิธีกรรม ด้านศิลปะพื้นบ้าน ด้านศิลปวัฒนธรรม หรือด้านสมุนไพรและตำรายาพื้นบ้าน ก็ล้วนแต่เต็มไปด้วยการสั่งสมความรู้ที่ถูกถ่ายทอดออกมาอย่างน่าสนใจทั้งสิ้น นอกจากนี้จะเน้นการส่งต่อความรู้แล้วยังเน้นการสร้างความรู้ภาคภูมิใจในความเป็นไทยอีกด้วย

